

Ewelina Kumor, Beata Nowak

Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie

ZASADY PODATKOWE JAKO WYZNACZNIK RACJONALNEGO FUNKCJONOWANIA SYSTEMU PODATKOWEGO

Streszczenie: Artykuł prezentuje ocenę zasadności budowania i funkcjonowania racjonalnego systemu podatkowego opartego na podstawowych, stworzonych przez Adama Smitha, zasadach podatkowych, które mimo upływu lat pozostają wciąż aktualne.

Określone reguły, stosowane przez władze, wymuszone są przez funkcjonowanie systemu podatkowego. W warunkach: społecznych, ekonomicznych, politycznych, historycznych winny zapewniać przystosowanie podatków do wartości szeroko uznawanych w danym społeczeństwie, jak również minimalizować skutki niosących ze sobą ciężarów. Głównym zaś ich zadaniem jest przynoszenie państwu stałych i odpowiednio wysokich dochodów.

Podatek stanowi złożoną kategorię prawną i ekonomiczną, warunkującą funkcjonowanie państwa, wpływającą na cały obieg gospodarczy. W teorii finansów podatki zajmują od wieków jedną z podstawowych pozycji.

Słowa kluczowe: podatki, system podatkowy, zasady podatkowe

1. Wstęp

Problematyka podatkowa ma szczególne znaczenie, jak i wpływ na gospodarkę każdego kraju. Podatki stanowią jeden z najważniejszych instrumentów finansów publicznych wykorzystywanych przede wszystkim do oddziaływania na różnego typu zachowania gospodarstw domowych oraz podmiotów gospodarczych. System podatkowy współczesnej gospodarki odgrywa zasadniczą rolę w procesach ekonomicznych, wpływając znacząco na kondycję przedsiębiorstw i pozycję konkurencyjną danego kraju.

Podatki wywołują wiele kontrowersji wynikających z ich charakteru – ograniczają wolność i ingerują w sferę własności oraz prywatności, dlatego stanowią przedmiot dyskusji i sporów. Wysoki stopień złożoności systemu podatkowego wywiera istotny wpływ na jego ocenę społeczną. Nic więc dziwnego, iż ogromna rzesza obywateli ocenia podatki jako niesprawiedliwe.

Zgodnie z klasycznym podejściem podatki powinny przede wszystkim przynosić państwu dochód. Pozyskanie dochodów budżetowych zawsze wiąże się z kosztami, zwiększającymi wysokość obciążeń wynikających już z samego faktu nałożenia po-

datków, które dodatkowo prowadzą do zniekształceń w systemie rynkowym¹. Koncepcja współczesnych podatków dochodowych od osób fizycznych spotyka się coraz częściej z krytyką. Wskazuje się przede wszystkim na fakt, że dążenie do realizacji wypracowanych przez doktrynę zasad opodatkowania tym podatkiem doprowadziło do znacznego skomplikowania jego konstrukcji, przez co stał się niezrozumiały dla podatników, a dla organów podatkowych trudny i kosztowny w administrowaniu². Konstrukcja podatków powinna ograniczać ich negatywny wpływ na gospodarkę, zmniejszać straty społeczne wynikające z opodatkowania oraz minimalizować koszty administracyjne. Jednocześnie podatki powinny także uwzględniać sprawiedliwość opodatkowania. Większość ekonomistów uważa, że system podatkowy powinien być efektywny pod względem podatkowym i ekonomicznym, sprawiedliwy i jednocześnie powinien minimalizować koszty procesu fiskalnego³. Przejrzystość i prostota konstrukcji systemu podatkowego sprzyja jego racjonalności i spełnienia przez niego zasad: pewności, taniości i sprawiedliwości.

Celem opracowanie jest ocena zasadności budowania i funkcjonowania systemu podatkowego opartego na podstawowych zasadach podatkowych. Zasady podatkowe wywierały i będą zawsze wywierać wpływ na kierunek rozwoju doktryny podatkowej. Mimo upływu lat zasady podatkowe Adama Smitha dotyczące techniki poboru podatku są wciąż aktualne. Praca jest próbą przybliżenia czytelnikowi zasad stojących za obowiązującymi strukturami podatkowymi, przedstawieniem reguł i alternatyw.

2. Podatki i system podatkowy

Środki finansowe pochodzące z podatków wykorzystywane są do finansowania zadań państwa o charakterze nie tylko fiskalnym, ale również gospodarczym i społecznym. Z tego względu mamy do czynienia nie z kilkoma niezależnymi i niepowiązаныmi ze sobą podatkami, lecz z systemem podatkowym⁴.

Według P.M. Gaudemeta, system podatkowy jest to całość podatków stosowanych w określonym czasie i w określonym kraju⁵.

W polskiej literaturze najczęściej występuje definicja określająca system podatkowy jako ogół podatków obowiązujących w danym kraju, stanowiących jednolitą, wewnętrznie zgodną pod względem prawnym i ekonomicznym całość⁶.

¹ R.I. Dziemianowicz, *Efektywność systemu opodatkowania rolnictwa*, Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, Białystok 2007, s. 77.

² H. Litwińczuk, P. Karwat, *Prawo podatkowe przedsiębiorców*, t. 1, Wolters Kluwer, Warszawa 2008, s. 81–82.

³ R.I. Dziemianowicz, *Efektywność systemu...*, dz. cyt., s. 9.

⁴ S. Dolata, *Podstawy teorii podatku*, Studia i Monografie, nr 229, Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, Opole 1995, s. 15.

⁵ Por.: L. Dorozik, J. Stanilewicz, B. Walczak, *System podatkowy Polski*, Polskie Towarzystwo Ekonomiczne, Szczecin 2008, s. 40.

⁶ S. Dolata, *Podstawy wiedzy o podatkach i polskim systemie podatkowym*, Studia i Monografie, nr 274, Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, Opole 1999, s. 49.

Literatura finansowa wyróżnia dwa systemy podatkowe – historyczne i racjonalne. Historyczne systemy podatkowe są wynikiem ewolucji. Początkowo ukształtował się system podatków przychodowych, a dopiero później zwiększyła się rola podatków dochodowych, która związana była z podnoszoną coraz częściej kwestią sprawiedliwego obciążenia podatkowego. Z kolei racjonalny system podatkowy stanowi wzorzec teoretyczny, do którego ustawodawca powinien dążyć podczas przeprowadzania reform podatkowych⁷.

Współczesne systemy podatkowe krajów Unii Europejskiej ukształtowały się w wyniku wielowiekowej ewolucji. Obecnie w większości krajów UE, w tym także w Polsce, przeprowadzane są istotne zmiany w systemach podatkowych. Zmiany systemów podatkowych podyktowane są głównie potrzebą dostosowania obciążeń do wymogów gospodarki rynkowej oraz harmonizacji podatków krajowych ze stosowanymi w krajach Unii Europejskiej⁸.

Podatek jest kategorią historyczną, wiąże się bowiem z powstaniem państwa i własności prywatnej⁹. Geneza podatków wywodzi się z dobrowolnych darów i innych świadczeń osobistych na rzecz panującego, których celem było początkowo zapewnienie sobie przychylności króla, a dopiero potem zapewnienie dopływu dochodów do jego skarbcza¹⁰. Historycznie wykształciły się trzy podstawowe formy danin publicznych: daniny osobiste, daniny rzeczowe oraz daniny pieniężne. Daniny pieniężne pojawiły się najpóźniej i stały się najbardziej rozpowszechnione¹¹.

Przejście od gospodarki naturalnej do gospodarki towarowo-pieniężnej spowodowało spadek znaczenia obowiązkowych świadczeń naturalnych i zastępowanie ich świadczeniami regulowanymi w pieniądzu¹².

Początków teorii ekonomiczno-finansowych należy doszukiwać się już w starożytności, gdyż wtedy powstało wiele konstrukcji podatkowych stosowanych do dnia dzisiejszego¹³. Współczesne systemy podatkowe zrodziły się w wyniku rozwoju cywilizacyjnego, a daniny publiczne i podatki należą do najstarszych instytucji finansowych¹⁴. Podatki są niewątpliwie najważniejszym rodzajem danin publicznych, dostarczających państwu i innym związkom publicznoprawnym głównej części do-

⁷ A. Komar, *Systemy podatkowe krajów wspólnot europejskich*, Państwowe Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 1989, s. 32–35.

⁸ R. Rosiński, *Polski system podatkowy. Poszukiwanie optymalnych rozwiązań*, Wydawnictwo Difin, Warszawa 2008, s. 47–48

⁹ A. Krajewska, *Podatki – Unia Europejska, Polska, Kraje Nadbałtyckie*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 2004, s. 49.

¹⁰ E. Tegler, *Zarys prawa finansowego (według stanu prawnego na dzień 31 marca 2002 r.)*, Wyższa Szkoła Administracji Publicznej w Szczecinie, Szczecin 2002, s. 93.

¹¹ R. Wolański, *System podatkowy w Polsce*, Wolters Kluwer, Warszawa 2009, s. 17.

¹² I. Mirek, *Daniny publiczne w prawie niemieckim*, Wydawnictwo Prawo i Praktyka Gospodarcza, Warszawa 1999, s. 25.

¹³ N. Gajl, *Teorie podatkowe w świecie*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1992, s. 11.

¹⁴ S. Owsiak, *Z historii daniny publicznej i podatku*, Zeszyty Naukowe Akademii Ekonomicznej w Krakowie, nr 542, Akademia Ekonomiczna w Krakowie, Kraków 2000, s. 6.

chodów, stanowiących podstawę finansowania wszelkiej działalności publicznej¹⁵. Wiedza o ewolucji instytucji skarbowych i idei, na których instytucje te się opierały ma istotne znaczenie dla rozważań na temat współczesnego systemu podatkowego. Roman Rybarski pisał, że „jeśli chcemy zrozumieć dzisiejszy ustrój skarbowy, musimy wiedzieć, jakie były dawne doświadczenia”¹⁶.

3. Efektywność podatkowa a efektywność ekonomiczna opodatkowania

Podatki należą do najważniejszych instrumentów ekonomicznych, za pomocą których finanse publiczne realizują swoje funkcje w gospodarce¹⁷. Zbiór podatków tworzący system podatkowy stanowi w każdym państwie całość i tylko w taki sposób powinien być rozpatrywany.

Do podstawowych funkcji podatku należą: fiskalna (inaczej dochodowa), stabilizacyjna, alokacyjna, redystrybucyjna. Różnorodność realizowanych przez podatki funkcji zwykle prowadzi do konfliktu między nimi. Poglądy na temat pierwszeństwa określonej funkcji podatków są rozbieżne i każdy z nich ma swoich zwolenników¹⁸. Praktyka funkcjonowania współczesnych systemów podatkowych, a szczególnie doświadczenie polskie, każe do tych wszystkich, klasycznych funkcji podatków dodać jeszcze inną, całkiem nową. Jest to funkcja polityczno-kontrolna¹⁹. System podatkowy służy klasie politycznej jako narzędzie walki o władzę, bowiem każdy rząd i każda koalicja parlamentarna zmieniały i „doskonalili” przepisy podatkowe.

Zgodnie z klasycznym podejściem, podatki powinny przede wszystkim przynosić państwu dochód, co nie oznacza, że przy ich projektowaniu nie powinno zwracać się uwagi na efektywność ekonomiczną opodatkowania. Ich konstrukcja powinna ograniczać negatywny wpływ na gospodarkę, zmniejszać straty społeczne wynikające z opodatkowania oraz minimalizować koszty administracyjne. Jednocześnie podatki powinny także uwzględniać sprawiedliwość opodatkowania²⁰. Jednak dla ekonomisty najważniejszą kategorią jest efektywność ekonomiczna. Uznanie efektywności jako podstawowego kryterium wartościowania w ekonomii zawdzięczamy

¹⁵ H. Sochacka-Krysiak, *Finanse publiczne – analiza porównawcza*, Studia Finansowo-Bankowe, Szkoła Główna Handlowa, Warszawa 1997, s. 103.

¹⁶ R. Gwiazdowski, *Edukacja podatkowa*, „Najwyższy CZAS!” 2008, <http://nczas.com/publicystyka/edukacja-podatkowa/>.

¹⁷ M. Cieślukowski, S. Kańduła, I. Kijek, *Polski system podatkowy*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Poznaniu, Poznań 2007, s. 38.

¹⁸ S. Dolata, *Uwarunkowania i konsekwencje reformy systemu podatkowego*, w: *Kierunki reformy polskiego systemu podatkowego*, red. A. Pomorska, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2003, s. 52.

¹⁹ R. Gwiazdowski, *Edukacji ciąg dalszy: funkcje podatków*, Biznes.net, <http://gwiazdowski.biznes.net>.

²⁰ R.I. Dziemianowicz, *Efektywność systemu...*, dz. cyt., s. 9.

przedstawicielom utilitaryzmu: J.S. Millowi i J. Benthamowi, a także czołowemu przedstawicielowi angielskiej, klasycznej szkoły ekonomicznej Adamowi Smithowi.

Można wyróżnić trzy aspekty badania efektywności systemu podatkowego. Po pierwsze, z punktu widzenia fiskusa system podatkowy jest efektywny, jeśli pozwala uzyskać wysokie dochody podatkowe przy niskich kosztach poniesionych na ich pozyskanie. Po drugie, można badać efektywność systemu podatkowego dla gospodarki i w tym kontekście efektywność wiąże się z alokacją zasobów (warunki jej osiągnięcia sformułował Pareto). Po trzecie, opodatkowanie prowadzi do redystrybucji dochodów, a więc ma związek ze społecznym poczuciem sprawiedliwości podziału dochodu i majątku²¹.

W przeciwieństwie do efektywności podatkowej, na podstawie której można ocenić wydajność systemu podatkowego, pojęcie ekonomicznej efektywności opodatkowania powiązane jest ściśle z poszukiwaniem optymalnego systemu podatkowego, w którym straty wynikające z nałożenia podatków są jak najmniejsze. Pozyskanie dochodów budżetowych zawsze wiąże się z kosztami, zwiększającymi wysokość obciążeń wynikających już z samego faktu nałożenia podatków, które dodatkowo prowadzą do zniekształceń w systemie rynkowym²².

4. Klasyczne zasady podatkowe

Zasady podatkowe obejmują szereg warunków technicznych i merytorycznych, którym powinien odpowiadać idealny podatek²³. Według S. Bollanda „podatki winny jak najwyższym stopniu zaspokajać potrzeby skarbowe, przy czym jednak winny jak najmniej szkodzić gospodarce prywatnej, a zarazem winny być rozłożone na społeczeństwo w sposób jak najsprawiedliwszy. Warunek ten prowadzi do ustalenia szeregu zasad, którym winien czynić zadość system podatkowy”²⁴. Jan Głuchowski definiuje zasady podatkowe jako postulaty nauki, które określają „warunki, jakim powinien odpowiadać poprawnie zbudowany system podatkowy i poszczególne podatki. Zasady podatkowe nie tworzą zamkniętego katalogu, a poszczególne ich zestawy budowane są według cech, które w opinii poszczególnych autorów wydają się być najważniejsze”²⁵. Zasady podatkowe mogą odnosić się zarówno do konstrukcji prawnej danego podatku, jak również do całego systemu podatkowego. A więc zasady podatkowe są pewnymi wskazówkami wypracowanymi przez doktrynę, które dotyczą kształtu racjonalnego systemu podatkowego²⁶.

²¹ E. Nojszewska, *Podatek dochodowy jako narzędzie polityki gospodarczej*, Monografie i Opracowania, nr 502, Szkoła Główna Handlowa, Warszawa 2002, s. 10.

²² R.I. Dziemianowicz, *Efektywność systemu...*, dz. cyt., s. 77.

²³ S. Dolata, *Podstawy teorii podatku*, Studia i Monografie, nr 229, Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, Opole 1995, s. 24.

²⁴ S. Bolland, *Skarbowość*, nakładem Bratniej Pomocy Studentów AH, Kraków 1947, s. 27.

²⁵ J. Głuchowski, *Polskie prawo podatkowe*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1996, s. 10.

²⁶ *Prawo podatkowe. Podręcznik w pytaniach i odpowiedziach*, red. L. Etel, Wydawnictwo Prawnicze LexisNexis, Warszawa 2006, s. 47.

Po raz pierwszy zasady podatkowe opisał Adam Smith, który stwierdził, że podatki powinny być: równe (inaczej sprawiedliwe), pewne, wygodne oraz tanie. Zasady te weszły do naukowej literatury światowej jako zasady Adama Smitha, jednak Smith powtórzył tylko myśli zawarte w działach Henry Home'a i Lorda Kamesa²⁷. Pierwsza z zasad Adama Smitha ma charakter merytoryczny, zaś trzy kolejne techniczny²⁸.

Zasada powszechności opodatkowania, głosi, że „podatnicy każdego państwa powinni przyczyniać się do utrzymywania rządu w jak najściślejszym stosunku do ich możliwości, czyli proporcjonalnie do dochodu, jaki każdy z nich pod opieką państwa uzyskuje [...]. To, co nazywa się równością lub nierównością opodatkowania, polega na tym, czy się tej zasady przestrzega, czy też się ją lekceważy”²⁹. Zasada równości polega więc na opodatkowaniu proporcjonalnym do zdolności podatkowej podatnika, czyli przy takim opodatkowaniu wszyscy podatnicy ponoszą ciężar podatkowy stanowiący jednakową część uzyskiwanych dochodów³⁰.

Zasada pewności podatkowej była postulatem, aby wysokość podatku nie była dowolna, lecz tak określona, by podatnik wiedział, jakie obciążenie z tytułu podatku będzie musiał ponieść³¹.

Zasada dogodności podatków oznacza „postulat najdalej może posuniętego podporządkowania interesów skarbowych interesom podatników. Zgodnie z tą zasadą zarówno technika podatkowa, jak i terminy płatności, mają być dyktowane przez podatników, organy skarbowe muszą pogodzić się z tymi wymaganiami i dostosować do nich. Trzeba powiedzieć, że tak krańcowo sformułowany postulat, pomijający jakiegokolwiek wymagania gospodarki skarbowej państwa w dziedzinie gromadzenia dochodów, był utopijny nawet w epoce daleko posuniętego liberalizmu gospodarczego”³².

Wreszcie czwarta zasada, określana jako **zasada taniości** podatków, głosi, że „każdy podatek powinien być tak pomyślany, aby suma, jaką zabiera z kieszeni ludności lub do tych kieszeni nie dopuszcza, w najmniejszym jak tylko można stopniu przekraczała kwotę, jaką podatek ten wnosi do skarbu państwa”³³.

Jak twierdzą Andrzej Gomułowicz i Jerzy Małecki: „Adam Smith był i pozostał jedną z najwybitniejszych postaci podatkowego Olimpu. Jego wkład w doktrynę

²⁷ Z. Fedorowicz, *Instytucje finansowe*, Państwowe Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 1965, s. 164.

²⁸ S. Dolata, *Podstawy wiedzy o podatkach...*, dz. cyt., s. 25; N. Gajl, *Teorie podatkowe w świecie*, PWE, Warszawa 1992, s. 49.

²⁹ A. Smith, *Badania nad naturą i przyczynami bogactwa narodów*, t. 2, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2007, s. 500–501.

³⁰ S. Dolata, *Podstawy wiedzy o podatkach...*, dz. cyt., s. 25.

³¹ M. Kosek-Wojnar, *Zasady podatkowe – przebrzmiały relikw czy współczesne kryteria oceny podatników?*, Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Ekonomicznej w Bochni, nr 1, Wyższa Szkoła Ekonomiczna w Bochni, Bochnia 2003, s. 21.

³² Z. Fedorowicz, *Instytucje finansowe...*, dz. cyt., s. 166.

³³ A. Smith, *Badania nad naturą i przyczynami bogactwa narodów...*, dz. cyt., s. 501.

myśli podatkowej i szkoła, którą stworzył, są trudne do przecenienia. Na pewno Adam Smith wyznaczył nauce o podatkach ramy, w których przez długi czas rozwijała się. Także współcześnie jego poglądy stanowią punkt wyjścia dla formułowania też dotyczących zasad funkcjonowania systemu podatkowego³⁴. Jednak dopiero po śmierci Adama Smitha i po tym, jak wkład do klasycznej ekonomii politycznej wnieśli między inni autorzy, tacy jak Thomas R. Malthus i David Ricardo, idee Smitha zaczęły być wprowadzane do prawodawstwa³⁵.

David Ricardo dopatrywał się negatywnych skutków podatków, jeżeli korygują one ukształtowany przez rynek podział dochodów i majątku. Ricardo jest autorem tzw. reguły edynburskiej głoszącej, że sytuacja podatnika po zapłaceniu podatku powinna pozostać prawie niezmieniona³⁶. Reguła edynburska jest więc załącznikiem teorii podatku neutralnego, a więc nie mającego wpływu na rozwój działalności gospodarczej.

Kontynuatorem myśli Adama Smitha w pewnym sensie był również Jean Baptiste Say. Do historii skarbowości weszły szczególnie dwa jego twierdzenia: o tym, że „nie ma podatków dobrych, wszystkie są złe i chodzi tylko o to, żeby były jak najmniej złe”³⁷ oraz że „najlepszym ze wszystkich planów finansowych [państw] jest ograniczenie wydatków, a najlepszy ze wszystkich podatków jest podatek najniższy”³⁸. Według Saya „najlepsze podatki, a raczej najmniej złe, są następujące:

1. Najbardziej umiarkowane pod względem ilości.
2. Te, które pociągają za sobą najmniej ciężarów i nie przytłaczają podatnika bez żadnej korzyści dla skarbu.
3. Te, których ciężar jest sprawiedliwie rozłożony.
4. Te, które najmniej szkodzą produkcji.
5. Te, które raczej sprzyjają, niż sprzeciwiają się zasadom moralności, to znaczy obyczajom pożytecznym dla społeczeństwa”³⁹.

Każdy współczesny system podatkowy powinien uwzględniać określone zasady podatkowe, ukształtowane od czasów jego istnienia. Pod koniec XIX w. Adolf Wagner rozszerzył i uporządkował stworzone przez Adama Smitha klasyczne zasady podatkowe. Podejście A. Wagnera do zasad podatkowych niewiele straciło na aktualności i jest na ogół uznawane przez współczesną naukę o finansach publicz-

³⁴ R. Gwiazdowski, *Adama Smitha koncepcja funkcji państwa, handlu międzynarodowego, finansów publicznych i podatków*, *Studia Iuridica*, t. 41, MISCELLANEA, Warszawa 2003, s. 93, cyt. za: A. Gomułowicz, J. Małecki, *Podatki i prawo podatkowe*, Poznań 1995, s. 29.

³⁵ R. Cameron, L. Neal, *Historia gospodarcza świata od paleolitu do czasów najnowszych*, Książka i Wiedza, Warszawa 2004.

³⁶ E. Bombińska, *Za i przeciw progresji opodatkowania dochodów osobistych*, w: *Finanse, banki i ubezpieczenia w Polsce u progu XXI wieku. Opodatkowanie*, red. E. Czerwińska, E. Denek, A. Janc, T. Sangowski, J. Sobiech, t. 6, Akademia Ekonomiczna, Poznań 2000, s. 20.

³⁷ R. Gwiazdowski, *Podatek progresywny i proporcjonalny: doktrynalne przesłanki, praktyczne konsekwencje*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2007, s. 98.

³⁸ T. Cukiernik, *Prawicowa koncepcja państwa*, Wydawnictwo Wektory, Wrocław 2004, s. 79.

³⁹ Tamże, s. 80.

nych⁴⁰. Koncepcja zasad Adolfa Wagnera to dążenie do pogodzenia ze sobą dwóch funkcji podatku: fiskalnej i нефiskalnej w taki sposób, aby stworzyć rozwiązania korzystne zarówno dla podatnika, jak i państwa⁴¹. Wagner rozbudował katalog zasad podatkowych, dzieląc je na kilka grup. Do grupy zasad fiskalnych zaliczył zasady wydajności i elastyczności podatków, do grupy zasad technicznych – zasady pewności, dogodności i taniości podatków, zaś zasady społeczno-polityczne postulowały sprawiedliwość społeczną w dziedzinie opodatkowania⁴².

Za ojca polskiej ekonomii uchodzi twórcy w pierwszej połowie XIX w. Fryderyk Skarbek, który na gruncie polskim spopularyzował dorobek Adama Smitha i Jeana Baptiste'a Saya⁴³. Zasady podatkowe Skarbka w części stanowią powtórzenie zasad Smitha, ale też w części wychodzą poza nie. F. Skarbek stwierdził m.in., że podatek powinien być pobierany „[...] w takiej ilości, aby potrzeby kontrybuenta na nim nie ucierpiały. Nie powinien on szkodzić przemysłowi krajowemu, uszczuplając kapitały do przemysłowego przeznaczenia”⁴⁴. Postulat „nieszkodzenia przemysłowi krajowemu” oznacza uznanie pozafiskalnych funkcji podatków, których klasyczna ekonomia polityczna nie chciała przyjąć za instrument polityki gospodarczej. Pod tym względem poglądy Skarbka są bliższe przedstawicielom niemieckiej „narodowej ekonomii politycznej” oraz szkoły historycznej⁴⁵.

Z kolei Roman Rybarski wyodrębnił dwie zasady podatkowe – **zasady skarbowe** i **zasady ekonomiczne**. Zgodnie z zasadami skarbowymi podatek powinien być wydajny, pewny jako źródło dochodu państwa, elastyczny oraz dogodny, zaś według drugich zasad podatek powinien jak najmniej szkodzić gospodarce, nie powinien wyczerpywać zdolności podatkowej, oraz powinien być tani, pewny i dogodny⁴⁶.

Pomimo wielowiekowych doświadczeń z podatkami, a także stosunkowo dawno sformułowanych zasad opodatkowania, posługiwanie się tymi zasadami stwarza wiele problemów⁴⁷. Obecnie najbardziej dyskutowana jest nie liczba zasad, którym powinien odpowiadać podatek, ale kwestia sprawiedliwości podatkowej, formułowana zgodnie z zasadami A. Wagnera jako powszechność opodatkowania i równość podatkowa. Zasady te są rozumiane jednak inaczej niż w XVIII i XIX w. Współcześnie równość nie oznacza proporcjonalnego opodatkowania dochodu czy majątku

⁴⁰ S. Owsiak, *Finanse publiczne: teoria i praktyka*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2005, s. 188.

⁴¹ R. Wolański, *Opodatkowanie małych i średnich przedsiębiorstw*, Dom Wydawniczy ABC, Warszawa 2002, s. 75.

⁴² J. Głuchowski, *Polskie prawo podatkowe*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1996, s. 12.

⁴³ R. Gwiazdowski, *Edukacja podatkowa...*, dz. cyt.

⁴⁴ Cyt. za: K. Znaniecka, *Zasady podatkowe w gospodarce rynkowej*, w: *Przedsiębiorstwo w otoczeniu. Funkcje. Powiązania. Przemiany*, red. K. Fabiańska, J. Rokita, Akademia Ekonomiczna im. Karola Adamieckiego, Katowice 1991, s. 108.

⁴⁵ Z. Fedorowicz, *Polityka fiskalna*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Bankowej, Poznań 1998, s. 78.

⁴⁶ J. Głuchowski, *Wstęp do skarbowości*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Bankowej, Poznań 1997, s. 55.

⁴⁷ R. Rosiński, *Polski system podatkowy. Poszukiwanie optymalnych rozwiązań*, Wydawnictwo Difin, Warszawa 2008, s. 34.

podatnika, lecz opodatkowanie zgodnie z jego możliwościami podatkowymi. Tak rozumiana równość zakłada redystrybucję dochodów. Obok wymienionych elementów istotny dla praktycznego stosowania zasady sprawiedliwości jest problem rodzaju podatków wchodzących w skład systemu podatkowego i zakresu ich stosowania. Systemy podatkowe, w których przeważają podatki bezpośrednie, są bardziej sprawiedliwe⁴⁸.

Obecna interpretacja zasady sprawiedliwości znacznie odbiega od jej rozumienia w czasach, gdy została stworzona. Przyjmuje się, iż podatek sprawiedliwy to podatek zróżnicowany i zindywidualizowany, uwzględniający wiele czynników wpływających na jego wielkość. Podatek dochodowy cechujący się personalizacją, dostosowywany jest do indywidualnej sytuacji podatnika, dzięki czemu spełnia on zasadę sprawiedliwości⁴⁹.

Współcześnie oceniając system podatkowy, najczęściej bierze się pod uwagę cztery podstawowe kwestie:

- na ile system podatkowy jest efektywny,
- czy minimalizuje negatywne skutki opodatkowania w gospodarce,
- czy minimalizuje koszty administracyjnego poboru podatków,
- czy wypełnia warunki sprawiedliwości⁵⁰.

W większym stopniu zwraca się obecnie uwagę na efektywność systemu podatkowego i to zarówno ekonomiczną, wyrażającą się najczęściej w postulatcie neutralności podatków wobec mechanizmu rynkowego, jak i fiskalną, odzwierciedlającą wysokość dochodów podatkowych⁵¹.

Podatki od zawsze, to znaczy odkąd się pojawiły, budzą kontrowersje. Rządy, próbując znaleźć najlepsze sposoby zapewnienia dochodów budżetowych, opierają się przy tworzeniu podatku na pewnych ogólnych zasadach. Istnieje pięć powszechnie akceptowanych cech „dobrego” systemu podatkowego:

1. Efektywność ekonomiczna: system podatkowy nie powinien kolidować z efektywną alokacją zasobów.

2. Prostota administracyjna: system podatkowy powinien być prosty i względnie tani w zarządzaniu.

3. Elastyczność: system podatkowy powinien łatwo reagować na zmiany warunków gospodarowania.

4. Odpowiedzialność polityczna: system podatkowy powinien być tak skonstruowany, aby podatnicy mogli sprawdzić, ile płacą, i ocenić, w jakim stopniu system ten odzwierciedla ich preferencje.

5. Sprawiedliwość: system podatkowy powinien sprawiedliwie traktować różne jednostki⁵².

⁴⁸ S. Dolata, *Uwarunkowania i konsekwencje reformy...*, dz. cyt., s. 55.

⁴⁹ R. Wolański, *Opodatkowanie małych i średnich przedsiębiorstw...*, dz. cyt., s. 76.

⁵⁰ Tamże, s. 73.

⁵¹ Tamże.

⁵² J.E. Stiglitz, *Ekonomia sektora publicznego*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2004, s. 551.

5. Problematyka granic opodatkowania a problem ucieczki przed opodatkowaniem

Kluczowym problemem związanym z budową systemu podatkowego jest zagadnienie granic opodatkowania. Pojawia się więc pytanie, jak dalece dobro indywidualne, tj. dobro jednostki, należy podporządkować dobru publicznemu⁵³. Fiskalna wydajność podatku i całego systemu podatkowego ma określone granice. Jest wiele powodów, które sprawiają, że opodatkowanie napotyka granice możliwości realizacji funkcji dochodowej. Z reguły wiążą się one z naruszeniem zasad kształtowania racjonalnego systemu podatkowego, w tym z deprecjonowaniem znaczenia zasady sprawiedliwości opodatkowania⁵⁴. Doktryna podatkowa wskazuje, że w odniesieniu do danego systemu ekonomicznego granice opodatkowania nie są „sztywne” i dane raz na zawsze. Są „elastyczne”, gdyż zmieniają się wraz z ewoluowaniem systemu podatkowego⁵⁵.

Absolutna granica opodatkowania jest wyznaczona przez wielkość produktu społecznego. Wiele kontrowersji budzi wyznaczenie względnej granicy opodatkowania. Za podstawę wyznaczenia właściwej stopy podatkowej przyjmuje się z reguły krzywą Laffera⁵⁶. Koncepcja Laffera zakłada konieczność obserwacji poziomu dochodów podatkowych przy kształtowaniu stawki podatkowej i taryfy podatkowej. Uznaje, że gdy dochód jest niższy od zakładanego, to stawka podatkowa została wadliwie ustalona. Dodaje przy tym, iż jest wysoce prawdopodobne, że obniżenie stawki podatkowej w takich warunkach może spowodować wzrost dochodu podatkowego. Granica opodatkowania zostanie przekroczona wówczas, gdy wzrastającemu poziomowi stawek podatkowych nie będą towarzyszyły proporcjonalne do nich zmiany w poziomie dochodów budżetowych. Powinno to być podstawą do refleksji ustawodawczej, zmierzającej do odwrócenia tego niekorzystnego trendu, albowiem granice ekonomiczne opodatkowania przejawiają się tutaj w sposobie zachowania się podatników⁵⁷.

Odpowiedzią na wzrost presji podatkowej jest przeciwna reakcja podatników, opodatkowanie napotyka granicę już wówczas, gdy ciężar podatku wpływa na zachowanie podatnika w taki sposób, że niweczy efekt opodatkowania lub gdy opodatkowanie wywołuje następstwa, które są gospodarczo niepożądane. Może wtedy nastąpić

⁵³ A. Gomułowicz, *Podatnik a państwo*, w: *Procedury podatkowe – gwarancje procesowe czy instrument fiskalizmu?*, red. H. Dzwonkowski, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2005, s. 63.

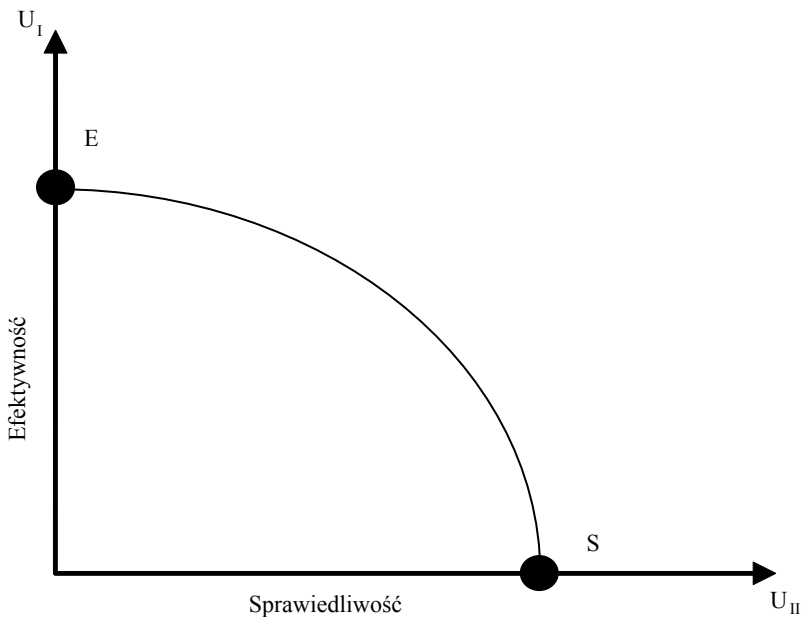
⁵⁴ A. Gomułowicz, *Zasada sprawiedliwości podatkowej*, Dom Wydawniczy ABC, Warszawa 2001, s. 81.

⁵⁵ E. Tegler, *Wybrane zagadnienia zdolności podatkowej*, w: *Zdolność podatkowa i wiarygodność kredytowa przedsiębiorstwa*, red. E. Czerwińska, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej, Poznań 1993, s. 68.

⁵⁶ G. Krasowska-Walczak, *Finanse publiczne*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Bankowej, Poznań 1996, s. 162.

⁵⁷ A. Gomułowicz, *Zasada sprawiedliwości podatkowej...*, dz. cyt., s. 89.

naruszenie względnej granicy opodatkowania i efekt Laffera. Laffer stwierdził, że o ile przy stawce zerowej nie ma wpływów, o tyle w miarę wzrostu stawek następuje ponadproporcjonalny wzrost wpływów finansowych. Postępujące zawyżenie stawek podatkowych oddziałuje ujemnie na podejmowanie działalności – dochody budżetowe po osiągnięciu maksimum stopniowo się obniżają. W rezultacie zbyt ostra progresja może powodować zmniejszenie się wpływów budżetowych. W tej sytuacji najważniejszym problemem jest określenie krytycznego punktu stawki podatkowej⁵⁸. Wymienione argumenty przemawiają za koniecznością zachowania umiaru w kształtowaniu wysokości opodatkowania. W miarę wzrostu progresji podatnicy traktują podatek jako niesprawiedliwy i są bardziej skłonni do popełnienia wykroczeń i przestępstw⁵⁹.

Rys. 1. Krzywa wymiennosci między ekonomiczną efektywnością a sprawiedliwością

Źródło: F. Grądalski, Wstęp do teorii opodatkowania, Szkoła Główna Handlowa w Warszawie, Warszawa 2004, s. 36.

⁵⁸ J. Głuchowski, *Sprawiedliwość podatkowa: założenia teoretyczne i możliwości aplikacyjne*, w: *System podatkowy. Stan, kierunki reformy, wpływ na wzrost gospodarczy*, red. J. Mujżel, S. Owsiak, E. Mączyńska, raport nr 36, Rada Strategii Społeczno-Gospodarczej przy Prezesie Rady Ministrów, Warszawa 1999, s. 45.

⁵⁹ J. Głuchowski, *Formy zmniejszania wysokości podatków w Polsce, ulgi, obniżki i inne*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2002, s. 18.

System podatkowy może być sprawiedliwy, ale odbywa się to kosztem efektywności, a zatem także kosztem całej gospodarki i przyszłego dobrobytu (rysunek 1). Efektywność i sprawiedliwość jest jednym z najważniejszych problemów polityki podatkowej. Niektórzy twierdzą, że nierówność jest głównym problemem społecznym i powinno się dążyć do jej zmniejszenia, bez względu na straty w efektywności, zaś inni uważają, że efektywność ekonomiczna jest najważniejsza⁶⁰.

Jeżeli wzrastające stawki taryfy podatkowej prowadzą nie do zwiększenia, lecz do obniżenia dochodów podatkowych państwa, oznacza to, że granica opodatkowania została przekroczona. Świadczą o tym także reakcje podatników⁶¹: „zgodnie bowiem z prawem wzrastającego oporu w ich zachowaniu pojawiają się pewne symptomy: działalność przemieszcza się z oficjalnego obszaru gospodarki do obszaru nieoficjalnego, wzrasta zatrudnienie szarej strefy, spada skłonność do inwestowania, rośnie pasywny i aktywny opór podatkowy”⁶².

Granice opodatkowania zostają przekroczone także wówczas, gdy dochodzi do naruszenia źródła opodatkowania. „Po nałożeniu podatku warunki dochodowe i majątkowe podatnika powinny pozostać w miarę nie zmienione w porównaniu z tymi, jakie miał on przed nałożeniem podatku. Gdy dochód lub zysk nie wystarcza na zapłatę świadczenia i zostaje naruszone źródło owego dochodu, rozpoczyna się proces prowadzący do utraty tego źródła i co za tym idzie braku dochodów budżetowych”⁶³. Eliminacja źródeł podatkowych jest jednym z najgroźniejszych następstw przekroczenia granic opodatkowania, ponieważ ma charakter nieodwracalny⁶⁴. Zasady podatkowe mają wpływ na wyznaczenie granic opodatkowania, zaś każde wykroczenie przeciwko zasadom podatkowym stanowi naruszenie granic opodatkowania⁶⁵.

Optymalny system podatkowy maksymalizuje dobrobyt społeczny przy zamierzonych dochodach podatkowych, czyli równoważy stratę efektywności i niesprawiedliwości w sposób odzwierciedlający społeczną postawę jednostek wobec sprawiedliwości i efektywności. Okazuje się, że różne społeczeństwa wybiorą różne systemy podatkowe jako najlepsze. Nie ma uniwersalnej, akceptowalnej przez wszystkich definicji sprawiedliwości, a więc nie ma jednej, słusznej redystrybucji dochodu⁶⁶. Każdy podatek zakłóca w mniejszym lub większym stopniu jakąś płaszczyznę życia gospodarczego, dlatego też ustawodawca, formułując strukturę systemu

⁶⁰ R.I. Dziemianowicz, *Efektywność systemu...*, dz. cyt., s. 109.

⁶¹ A. Gołdyn, *Przyczyny ucieczki przed podatkiem*, „Monitor Podatkowy” 1996, nr 6.

⁶² A. Gomułowicz, *Granice fiskalizmu*, „Głosa” 1995, nr 1, cyt. za: A. Gołdyn, *Przyczyny ucieczki...*, dz. cyt.

⁶³ Tamże.

⁶⁴ T. Lipowski, *Raje podatkowe a unikanie opodatkowania*, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2004, s. 20.

⁶⁵ Tamże, s. 21–22.

⁶⁶ E. Nojszewska, *Korzystna rzeczywistość czy miraż? – rzecz o podatku liniowym*, w: *Polski system podatkowy. Założenia a praktyka*, red. A. Pomorska, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2004, s. 51.

podatkowego, powinien tak dobierać proporcję pomiędzy różnymi rodzajami podatków, aby ich negatywne skutki w ograniczonym zakresie dotyczyły sfer rozstrzygających o realizacji strategicznych celów państwa⁶⁷. Podatki powinny być skonstruowane w taki sposób, aby państwo uzyskiwało najwyższy z możliwych dochód przy najniższych kosztach własnych i uzyskane w ten sposób środki mogło przeznaczyć na wybrane cele⁶⁸. Adam Smith zwraca uwagę, że jeśli podatki są niewspółmiernie wysokie w stosunku do stanu bogactwa, to wywołują negatywne następstwa dwójakiego rodzaju: obniża się poziom dochodów publicznych i zamiera działalność. Dlatego przy ocenie wpływu opodatkowania na gospodarkę trzeba również uwzględniać kryterium sprawiedliwości⁶⁹. Podatki pośrednie uważa się za mniej sprawiedliwe niż podatki bezpośrednie, ponieważ silniej obciążają grupy społeczne słabsze niż grupy społeczne ekonomicznie silniejsze⁷⁰. Przy podatkach dochodowych ustawodawca ponosi większe ryzyko stosowania oporu podatkowego niż przy opodatkowaniu pośrednim, jednakże opór podatkowy może być systematycznie ograniczony dzięki realizacji celu sprawiedliwościowego⁷¹. W kontekście zasady sprawiedliwości społecznej warto zwrócić uwagę na istotne różnice w polskim systemie podatkowym i polityce podatkowej w porównaniu z dominującymi tendencjami w systemach krajów Unii Europejskiej. W Polsce w ostatnich latach wzrost udziału wpływów z podatków pośrednich doprowadził do przekroczenia wpływów z podatków bezpośrednich⁷².

Nikt nie płaci chętnie podatków. Historia opodatkowania dowodzi, że zapłata podatku jest uciążliwym obowiązkiem, do którego spełnienia podatnik musi być usilnie nakłaniany. Apel państwa o poważne traktowanie obowiązku podatkowego zwraca się przede wszystkim do rozsądku podatników, natomiast psychiczna niechęć do płacenia podatków jest zakorzeniona w naturalnych instynktach i dążeniach człowieka, które przeciwdziałają z nieporównywalnie większą siłą wypełnianiu racjonalnie rozumianego obowiązku podatkowego⁷³. Każde obciążenie podatkiem stanowi pomniejszenie obecnego lub przyszłego stanu zasobów pieniężnych bądź stanu majątkowego podatnika. Niechęć do płacenia podatków jest więc zupełnie naturalna. Występuje wszędzie tam, gdzie mamy do czynienia z obowiązkiem podatko-

⁶⁷ F. Grądalski, *Wstęp do teorii opodatkowania...*, dz. cyt., s. 206.

⁶⁸ R. Gwiazdowski, *Sprawiedliwość a efektywność opodatkowania. Pomiędzy progresją a podatkiem liniowym*, CAS, Warszawa 2001, s. 23.

⁶⁹ G. Szczodrowski, *Polski system podatkowy*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2007, s. 34.

⁷⁰ *Efektywność a sprawiedliwość*, red. J. Wilkin, Wydawnictwo Key Tex, Warszawa 1997, s. 127.

⁷¹ A. Gomułowicz, *Zasada sprawiedliwości podatkowej...*, dz. cyt., s. 93.

⁷² *Efektywność a sprawiedliwość...*, dz. cyt., s. 128.

⁷³ A. Gomułowicz, *Moralność podatkowa – uwarunkowania i zasadnicze dylematy*, w: *Ex iniuria non oritur ius. Księga pamiątkowa ku czci Profesora Wojciecha Łączkowskiego*, red. A. Gomułowicz, J. Małecki, Prace Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, t. 9, Poznań 2003, s. 65.

wym. Zjawisko ucieczki przed podatkiem rozwija się wraz ze wzrostem świadczeń pieniężnych na rzecz państwa, które ma coraz większe potrzeby w zakresie finansowania swych funkcji. Ucieczka przed podatkiem nabrała już takich rozmiarów, że w teorii finansów coraz częściej formułowane jest prawo narastającego oporu podatników⁷⁴. Opór podatkowy może mieć różną postać – od buntów podatkowych, przez odmowę zapłaty podatku, do uchylania się od opodatkowania czy też unikania opodatkowania.

6. Podsumowanie

Obecnie istniejące systemy podatkowe są wynikiem ewolucji rozwiązań prawnych, która miała miejsce w danym państwie lub w ogóle w historii podatków⁷⁵. Współcześni autorzy dużo miejsca w swoich pracach poświęcają zagadnieniom dotyczącym zakresu oraz form przerzucalności opodatkowania, wad i zalet opodatkowania bezpośredniego i pośredniego, możliwości upraszczania konstrukcji podatkowych, problemów harmonizacji obciążeń podatkowych i unikania podwójnego opodatkowania⁷⁶. Na uwagę zasługują poglądy głoszone przez Fritza Neumarka, który twierdził, że „nie ma gotowych, uniwersalnych i zawsze pewnych reguł opodatkowania w państwie. Nie ma ich także dlatego, że na treść wewnętrzną prawa podatkowego nakładają się międzynarodowe uwarunkowania. Z katalogu zasad podatkowych można wybrać takie, które w danym czasie są najbardziej przydatne dla realizacji zadań fiskalnych i нефiskalnych, ale o tym nie decyduje już doktryna podatkowa, ale wola polityczna wyrażona w ustawach podatkowych”⁷⁷.

Nie ma idealnego podatku, a problem sprawiedliwego rozłożenia ciężarów podatkowych jest niezmiernie trudny. Stosunkowo niedawno pojawiła się koncepcja podatku liniowego, która została opracowana przez dwóch amerykańskich ekonomistów Roberta Halla i Alvina Rabushki.

Specjaliści zajmujący się badaniem prawa podatkowego powszechnie uważają, że jest ono niejasne i nadmiernie skomplikowane. Zasady podatkowe uzasadniają więc konieczność wprowadzenia pewnych reguł w opodatkowaniu, tak aby stworzyć w miarę możliwości efektywny i sprawiedliwy system podatkowy.

Bez wątplenia dobry podatek powinien realizować jednocześnie funkcje fiskalne, gospodarcze, jak i społeczne – co nakłada na niego konieczność respektowania takich zasad jak czytelność, równość, dogodność oraz taniość. Nasz obecny system podatkowy trudno w tym świetle uznać za sprawiedliwy – jego wysokość uderza głównie w uboższe warstwy społeczeństwa, a przy tym bogatsza część społeczeń-

⁷⁴ S. Dolata, *Uwarunkowania i konsekwencje...*, dz. cyt., s. 58.

⁷⁵ C. Kosikowski, *Podatki. Problem władzy publicznej i podatników*, Wydawnictwo Prawnicze LexisNexis, Warszawa 2007, s. 39.

⁷⁶ S. Dolata, *Podstawy wiedzy o polskim systemie podatkowym...*, dz. cyt., s. 18–19.

⁷⁷ Cyt. za: B. Walczak, *Systemy podatkowe. Teoria i stan obecny polskiego systemu podatkowego*, Polskie Towarzystwo Ekonomiczne, Szczecin 2003, s. 16–17.

stwa również protestuje przeciwko agresywnej progresji opodatkowywania dochodów. Nie inaczej jest w aspekcie efektywności fiskalnej – tajemnicą poliszynela jest ogromny zakres szarej strefy w gospodarce i na rynku pracy – co najgorsze – powszechnie akceptowanej, jeżeli nie wręcz popieranej! W świetle tych ocen obecnego systemu podatkowego ostatnie zmiany w ordynacji podatkowej można by uznać za próbę reakcji na widoczne braki systemu – a jednocześnie próbę reakcji na ocenę i niezadowolenie społeczne. Jest to przy tym próba w zamierzeniu realizowana poprzez przebudowę struktury opodatkowania, dopasowaną do struktury społeczeństwa. Kolejny „krok” – zmniejszenie skali podatku o 1% dla większości podatników oraz wprowadzenie dwóch stawek podatkowych od 2009 r. – miał na celu uproszczenie zasad opodatkowania – co przy relatywnie mniejszym wpływie podatku ze względu na zmniejszenie stóp podatkowych skutkować powinno zmniejszeniem szarej strefy i powszechniejszym poddawaniem się obowiązkowi opodatkowania. A to w konsekwencji doprowadzić by miało do zbilansowania relacji podatku z PKB – przy jednoczesnym zadowoleniu (i poparciu!) podatników ze zmniejszenia obciążeń.

Literatura

1. Bolland S., *Skarbowość*, nakładem Bratniej Pomocy Studentów AH, Kraków 1947.
2. Bombińska E., *Za i przeciw progresji opodatkowania dochodów osobistych*, w: *Finanse, banki i ubezpieczenia w Polsce u progu XXI wieku. Opodatkowanie*, red. E. Czerwińska, E. Denek, A. Janc, T. Sangowski, J. Sobiech, t. 6, Akademia Ekonomiczna, Poznań 2000.
3. Cameron R., Neal L., *Historia gospodarcza świata od paleolitu do czasów najnowszych*, Książka i Wiedza, Warszawa 2004.
4. Cieślukowski M., Kańduła S., Kijek I., *Polski system podatkowy*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Poznaniu, Poznań 2007.
5. Cukiernik T., *Prawicowa koncepcja państwa*, Wydawnictwo „Wektory”, Wrocław 2004.
6. Dolata S., *Podstawy teorii podatku*, Studia i Monografie, nr 229, Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, Opole 1995.
7. Dolata S., *Podstawy wiedzy o podatkach i polskim systemie podatkowym*, Studia i Monografie, nr 274, Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, Opole 1999.
8. Dolata S., *Uwarunkowania i konsekwencje reformy systemu podatkowego*, w: *Kierunki reformy polskiego systemu podatkowego*, red. A. Pomorska, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2003.
9. Dorozik L., Stanilewicz J., Walczak B., *System podatkowy Polski*, Polskie Towarzystwo Ekonomiczne, Szczecin 2008.
10. Dziemianowicz R.I., *Efektywność systemu opodatkowania rolnictwa*, Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, Białystok 2007.
11. *Efektywność a sprawiedliwość*, red. J. Wilkin, Wydawnictwo Key Tex, Warszawa 1997.
12. Fedorowicz Z., *Instytucje finansowe*, Państwowe Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 1965.
13. Fedorowicz Z., *Polityka fiskalna*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Bankowej, Poznań 1998.
14. Gajl N., *Teorie podatkowe w świecie*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1992.

15. Głuchowski J., *Formy zmniejszania wysokości podatków w Polsce, ulgi, obniżki i inne*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2002.
16. Głuchowski J., *Polskie prawo podatkowe*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1996.
17. Głuchowski J., *Sprawiedliwość podatkowa: założenia teoretyczne i możliwości aplikacyjne*, w: *System podatkowy. Stan, kierunki reformy, wpływ na wzrost gospodarczy*, red. J. Mujżel, S. Owsiak, E. Mączyńska, raport nr 36, Rada Strategii Społeczno-Gospodarczej przy Prezesie Rady Ministrów, Warszawa 1999.
18. Głuchowski J., *Wstęp do skarbowości*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Bankowej, Poznań 1997.
19. Gołdyn A., *Przyczyny ucieczki przed podatkiem*, „Monitor Podatkowy” 1996, nr 6, http://www.monitorpodatkowy.pl/index.php?mod=m_artykuly&cid=36&id=429.
20. Gomułowicz A., *Granice fiskalizmu*, „Głosa” 1995, nr 1.
21. Gomułowicz A., Małecki J., *Podatki i prawo podatkowe*, Poznań 1995.
22. Gomułowicz A., *Moralność podatkowa – uwarunkowania i zasadnicze dylematy*, w: *Ex iniuria non oritur ius. Księga pamiątkowa ku czci Profesora Wojciecha Łączkowskiego*, red. A. Gomułowicz, J. Małecki, Prace Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, t. 9, Poznań 2003.
23. Gomułowicz A., *Podatnik a państwo*, w: *Procedury podatkowe – gwarancje procesowe czy instrument fiskalizmu?*, red. H. Dzwonkowski, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2005.
24. Gomułowicz A., *Zasada sprawiedliwości podatkowej*, Dom Wydawniczy ABC, Warszawa 2001.
25. Grądalski F., *System podatkowy w świetle teorii optymalnego opodatkowania*, Szkoła Główna Handlowa w Warszawie, Warszawa 2006.
26. Grądalski F., *Wstęp do teorii opodatkowania*, Szkoła Główna Handlowa w Warszawie, Warszawa 2004.
27. Gwiazdowski R., *Adama Smitha koncepcja funkcji państwa, handlu międzynarodowego, finansów publicznych i podatków*, *Studia Iuridica*, t. 41, MISCELLANEA, Warszawa 2003.
28. Gwiazdowski R., *Edukacja podatkowa*, „Najwyższy CZAS!” 2008, <http://nczas.com/publicystyka/edukacja-podatkowa/>.
29. Gwiazdowski R., *Edukacji ciąg dalszy: funkcje podatków*, *Biznes.net*, <http://gwiazdowski.biznes.net>.
30. Gwiazdowski R., *Podatek progresywny i proporcjonalny: doktrynalne przesłanki, praktyczne konsekwencje*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2007.
31. Gwiazdowski R., *Sprawiedliwość a efektywność opodatkowania. Pomiędzy progresją a podatkiem liniowym*, CAS, Warszawa 2001.
32. Komar A., *Systemy podatkowe krajów wspólnot europejskich*, Państwowe Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 1989.
33. Kosek-Wojnar M., *Zasady podatkowe – przebrzmiały relikw czy współczesne kryteria oceny podatków?*, *Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Ekonomicznej w Bochni*, nr 1, Wyższa Szkoła Ekonomiczna w Bochni, Bochnia 2003.
34. Kosikowski C., *Podatki. Problem władzy publicznej i podatków*, Wydawnictwo Prawnicze LexisNexis, Warszawa 2007.
35. Krajewska A., *Podatki – Unia Europejska, Polska, Kraje Nadbałtyckie*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 2004.
36. Krasowska-Walczak G., *Finanse publiczne*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Bankowej, Poznań 1996.
37. Lipowski T., *Raje podatkowe a unikanie opodatkowania*, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2004.
38. Litwińczuk H., Karwat P., *Prawo podatkowe przedsiębiorców*, t. 1, Wolters Kluwer, Warszawa 2008.

39. Mirek I., *Daniny publiczne w prawie niemieckim*, Wydawnictwo Prawo i Praktyka Gospodarcza, Warszawa 1999.
40. Nojszewska E., *Podatek dochodowy jako narzędzie polityki gospodarczej*, Monografie i Opracowania, nr 502, Szkoła Główna Handlowa, Warszawa 2002.
41. Nojszewska E., *Korzystna rzeczywistość czy miraż? – rzecz o podatku liniowym*, w: *Polski system podatkowy. Założenia a praktyka*, red. A. Pomorska, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2004.
42. Owsiak S., *Finanse publiczne: teoria i praktyka*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2005.
43. Owsiak S., *Z historii daniny publicznej i podatku*, Zeszyty Naukowe Akademii Ekonomicznej w Krakowie, nr 242, Akademia Ekonomiczna w Krakowie, Kraków 2000.
44. *Prawo podatkowe. Podręcznik w pytaniach i odpowiedziach*, red. L. Etel, Wydawnictwo Prawnicze LexisNexis, Warszawa 2006.
45. Rosiński R., *Polski system podatkowy. Poszukiwanie optymalnych rozwiązań*, Wydawnictwo Difin, Warszawa 2008.
46. Smith A., *Badania nad naturą i przyczynami bogactwa narodów*, t. 2, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2007.
47. Sochacka-Krysiak H., *Finanse publiczne – analiza porównawcza*, Studia Finansowo-Bankowe, Szkoła Główna Handlowa, Warszawa 1997.
48. Stiglitz J.E., *Ekonomia sektora publicznego*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2004.
49. Szczodrowski G., *Polski system podatkowy*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2007.
50. Tegler E., *Wybrane zagadnienia zdolności podatkowej*, w: *Zdolność podatkowa i wiarygodność kredytowa przedsiębiorstwa*, red. E. Czerwińska, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej, Poznań 1993.
51. Tegler E., *Zarys prawa finansowego (według stanu prawnego na dzień 31 marca 2002 r.)*, Wyższa Szkoła Administracji Publicznej w Szczecinie, Szczecin 2002.
52. Walczak B., *Systemy podatkowe. Teoria i stan obecny polskiego systemu podatkowego*, Polskie Towarzystwo Ekonomiczne, Szczecin 2003.
53. Wolański R., *Opodatkowanie małych i średnich przedsiębiorstw*, Dom Wydawniczy ABC, Warszawa 2002.
54. Wolański R., *System podatkowy w Polsce*, Wolters Kluwer, Warszawa 2009.
55. Znanięcka K., *Zasady podatkowe w gospodarce rynkowej*, w: *Przedsiębiorstwo w otoczeniu. Funkcje. Powiązania. Przemiany*, red. K. Fabiańska, J. Rokita, Akademia Ekonomiczna im. Karola Adameckiego, Katowice 1991.

TAX PRINCIPLES AS A DETERMINANT OF A RATIONAL TAX SYSTEM

Summary: The article presents tax principles. Taxes should be simple and understandable, stable, predictable, adequate, efficient, fair, competitive and visible. To create an excellent system of taxation it is necessary to first establish a set of high standard principles for taxation. The main principles of taxation were defined by Adam Smith (1776, Wealth of Nations) who can be regarded as the “Godfather” of economics. An adequate and rational tax system raises enough funds to sustain public services and it is in accordance with tax rules. Complicated tax rules make the tax system difficult for citizens to understand. Complexity also makes it harder for governments to monitor and enforce tax collections. The assessment is based on a theoretical approach. The authors pay special attention to the evolution of tax rules.